

Vēlēšanu sistēma Latvijā un Taivānā: SALĪDZINOŠĀ ANALĪZE

Tālavs Jundzis

Atslēgas vārdi: vēlēšanas, parlaments, pārstāvniecība, proporcionālā vēlēšanu sistēma, jauktā vēlēšanu sistēma, politiskā stabilitāte, politiskā atbildība, Latvija, Taivāna

Pasaulē pazīstamas trīs galvenās vēlēšanu sistēmas: vairākuma, proporcionālā un jauktā sistēma. Katrai no tām ir daudzi un dažādi paveidi, bet neviens no tiem nav uzskatīts par ideālu vai pat ļoti labu. Tas tomēr nenozīmē, ka visas vēlēšanu sistēmas ir vienādi sliktas vai vienādi labas. Šajā rakstā salīdzināta Latvijas proporcionālā un Taivānas jauktā vēlēšanu sistēma, atklājot to stiprās un vājās puses. Secināts, ka jauktā vēlēšanu sistēma pēc vairākiem parametriem ir efektīvāka nekā proporcionālā vēlēšanu sistēma — īpaši attiecībā uz politiskās stabilitātes nodrošināšanu un politiskās atbildības īstenošanu.

Demokrātijas īstenošana nav iedomājama bez tautas interešu noskaidrošanas un to pienācīgas pārstāvības politiskajos procesos. Politikas zinātnē gan nereti tikusi apšaubīta pati iespējamība noskaidrot objektīvo tautas gribu un politiķu tiesības runāt tautas vārdā.¹ Tomēr politologi ir vienprātīgi, ka vēlēšanas un balsošana ir vienīgais veids, kā īstenot tautas pārstāvniecību un tās interešu vērtēšanu.²

Vēlēšanas var notikt dažādos veidos un dažādā kārtībā, ko nosaka valstu konstitūcijas, vēlēšanu likumi, bet ietekmē politiskās tradīcijas un kultūra, cilvēku mentalitāte u.c. faktori. Veidu, kā vēlēšanu balsis pārvēršas deputātu mandātos, dēvē par vēlēšanu sistēmu. To nosaka vēlēšanu apgabalu lielums un tajos ievēlamo deputātu skaits, balsošanas noteikumi un kārtība, pēc kuras vēlētajiem jāizvēlas kandidāti vai partijas, un formula, pēc kuras nosaka mandātus ieguvušos.

Lai arī pasaulē nav divu vienādu vēlēšanu sistēmu un katrā pasaules valstī tai ir savas īpatnības, tomēr lielos vilcienos vēlēšanu sistēmas tradicionāli iedalāmas trīs galvenajos veidos: vairākuma jeb mažoritārajā; propor-

cionālajā; jauktajā (kombinētajā) vēlēšanu sistēmā. Vairākuma vēlēšanu sistēma ar vieniem tās daudzajiem paveidiem, ieskaitot plurālo, nodrošina reālu politisko atbildību, stabilu un kvalitatīvu demokrātiju, bet noved pie divpartiju sistēmas, mazinot vēlēšanu izvēles iespējas un dažādu viedokļu pārstāvniecību parlamentā.³ Proportcionālā sistēma vēsturiski radās kā demokrātiskāka alternatīva vairākuma vēlēšanu sistēmai, nodrošinot vietu daudzām partijām un visdažādāko viedokļu pārstāvniecību parlamentā. Blakus tam proporcionālā vēlēšanu sistēma noved pie koalīciju valdībām, nestabilas un nekvalitatīvas demokrātijas, politiskās bezatbildības, atsvešina deputātus no vēlētajiem. Jauktā (kombinētā) vēlēšanu sistēma vairākuma un proporcionālo vēlēšanu sistēmu savieno vienā, piešķirot vēlētajam parasti divas balsis. Tādējādi iespējams mazināt vairākuma un proporcionālās vēlēšanu sistēmas trūkumus, bet arī tas lielā mērā atkarīgs no šo vēlēšanu sistēmu savienošanas proporcijas un citiem faktoriem. Dažās valstīs, piem., pusi deputātu ievēl pēc vairākuma sistēmas principiem vienmandāta vēlēšanu apgabalos, bet otru

pusi — pēc proporcionālās vēlēšanu sistēmas principiem, balsojot par partiju listēm. Citās valstīs savukārt tikai vienu trešdaļu deputātu ievēl pēc vienas vēlēšanu sistēmas principiem, bet pārējos — pēc otras sistēmas principiem. Šis it kā nelielās nianšes būtiski iespaido gan politiskos procesus valstī, gan vēlēšanu rezultātus.

Kopumā ņemot, mažoritārā jeb vairākuma vēlēšanu sistēma pasaulē ir saglabājusi savu popularitāti. Tai seko proporcionālā vēlēšanu sistēma, bet jauktā vēlēšanu sistēma ir salīdzinoši nelielā valstu skaitā. Saskaņā ar Starptautiskā Demokrātijas un vēlēšanu atbalsta institūta datiem pēc vēlēšanu sistēmām valstis sadalās šādi: mažoritārā sistēma — 83 valstis, proporcionālā — 78 valstis, jauktā — 27 valstis.⁴

Būtisks ir jautājums, cik lielā mērā un kā tā vai cita vēlēšanu sistēma un tās īpatnības ietekmē politisko sistēmu un tās funkcionēšanu. Vairums pētnieku ir pārliecināti, ka šī ietekme ir pietiekami liela, kamēr citi to vērtē piesardzīgi vai pat skeptiski. Jāpatur prātā, ka vēlēšanu sistēmas radikālus pārkārtojumus vai maiņu parasti neatbalsta valdošās partijas, jo pastāvošā sistēma tām bijusi pietiekami izdevīga, lai nokļūtu pie varas.⁵

Vēlēšanas kā nozīmīgs demokrātijas īstenošanas institūts nokļuvis politiķu un pētnieku pastiprinātā uzmanības centrā līdz ar Aukstā kara beigām un demokrātijas paplašināšanos un padziļināšanos pasaulē. Strauji audzis zinātnieku un pētniecisko institūciju skaits, kas par savu galveno uzdevumu izvirza ar vēlēšanām saistīto jautājumu izpēti.

Šajā rakstā salīdzinātas vēlēšanu sistēmas Taivānā un Latvijā, kur abu demokrātijas ir jaunas un politiskās sistēmas pilnveidojumi un uzlabojumi ir aktuāli. Vēlēšanu sistēma Taivānā jau piedzīvojuši būtiskus pārkārtojumus 2004. g., kad tā daudzmandātu vēlēšanu apgabalu vietā ieviesa jaukto vēlēšanu sistēmu. Latvijā turpretim izdevies konsekventi noturēties pie proporcionālās vēlēšanu sistēmas, ko nostiprinājusi Lat-

vijas Republikas 1922. g. Satversme, kas tika atjaunota atkal 1993. g. 6. jūlijā pēc neatkarības atgūšanas un padomju okupācijas izbeigšanas. Padomju laikos okupētajā Latvijā formāli pastāvēja mažoritārā vēlēšanu sistēma, bet pašas vēlēšanas tad bija visistākā fikcija. Tikai neatkarības atgūšanas procesā 1990. g. 18. martā mažoritāro vēlēšanu sistēmu pirmo un vienīgo reizi Latvijā izdevās piemērot relatīvi demokrātiskā izpildījumā, kas nodrošināja parlamenta un valdības stabilitāti, kvalitatīvu deputātu sastāvu un tā ciešu sasaisti ar vēlētājiem, ievēlēto tautas priekšstāvju politisko atbildību.

Taivānas vēlēšanu sistēmu kā pētījuma un salīdzināšanas objektu noteica ne tikai tās atšķirība no Latvijas vēlēšanu sistēmas un tās salīdzinoši efektīvā darbība. To ietekmēja arī šī raksta autoram dotā iespēja iepazīt Taivānas vēlēšanu sistēmu un tās praktisko īstenošanu klātienē. Pēc Taivānas demokrātijas fonda aicinājuma man kopā ar vairāku citu valstu ekspertiem vēlēšanu jautājumos bija iespējams piedalīties kā starptautiskajam novērotājam 2012. g. janvāra vēlēšanās, kurās vēlēja Taivānas parlamentu un prezidentu. Vēlēšanas rāda, ka jauktā vēlēšanu sistēma Taivānas izraudzītajā variantā vairākos ļoti būtiskos parametros ir efektīvāka nekā proporcionālā vēlēšanu sistēma, tajā skaitā Latvijā īstenotā.

Vēlēšanu sistēma un balsošana Taivānā

Taivāna nu jau vairāk nekā 25 gadus ir demokrātiska republika, kur galva ir prezidents, kuru kopā ar viceprezidentu ievēl tiešās vēlēšanās uz četriem gadiem. Taivānas politiskā sistēma balstās uz pieciem juaņiem (varas atzariem): likumdošanas juaņš, izpildu juaņš jeb Kabinets; tiesu juaņš; kontroles juaņš; eksaminācijas juaņš. Prezidents pārrauga visus piecus varas atzarus.

Likumdošanas juaņš pēc savas būtības ir vienpalātas parlaments, kurš tiesīgs grozīt konstitūciju, pieņemt likumdošanas aktus,

atsaukt vai atstādīnāt prezidentu un viceprezidentu, ar neuzticības balsojumu atcelt premjerministru un Kabinetu, apstiprināt prezidenta izvirzītās kandidatūras augstākajiem amatiem.

Likumdošanas juaņu ievēl uz četriem gadiem tiešās vēlēšanās. Ievēlēšanas kārtību nosaka 1947. g. Ķīnas konstitūcija, kura aizvadītajā dekādē piedzīvojuši daudzus demokrātiskus grozījumus, un Civilkalpotāju ievēlēšanas un atsaukšanas akts.⁶ Šis akts un tā nosaukums atgādina, ka Likumdevēja locekļi ir tikai un vienīgi civilkalpotāji, kuriem uz laiku tauta uzticējusi pārstāvniecības funkcijas. Iespējams, šo pieredzi būtu lietderīgi pārņemt arī Latvijā, arī tādējādi atgādinot Latvijas Republikas Saeimas deputātiem viņu pienākumu kalpot vēlētajiem un tautai.

Brīvu demokrātisku vēlēšanu pieredze Taivānā ir mazāka par gadsimta ceturksni. Tomēr arī šajā salīdzinoši īsajā laika periodā Taivāna meklējusi labāko pasaules pieredzi un centusies izveidot iespējami efektīvāku un taisnīgāku vēlēšanu sistēmu. Lai to sasniegtu, vēlēšanu sistēma vairākkārt pārkārtota. Nozīmīgākā reforma tika īstenota 2004. g. 23. augustā. Likumdevējs, baudot 70% sabiedrības atbalstu, atteicās no daudzmandātu vēlēšanu apgabaliem un pārgāja uz vienmandāta apgabalu paralēlo vēlēšanu sistēmu, kas samērā sekmīgi darbojas Taivānā joprojām. Pēc savas būtības tā ir jauktā (kombinētā) vēlēšanu sistēma, kurā katram vēlētajam ir dotas divas balsis.

Lai ievēlētu Likumdošanas juaņa 113 locekļus, Taivānā noteikta šāda kārtība. 73 parlamentāriešus ievēl vienmandāta vēlēšanu apgabalos, kur uz vienu mandātu var pretendēt neierobežots skaits kandidātu gan no politiskajām partijām, gan individuāli kā neatkarīgie kandidāti. Sešas vietas ir rezervētas vietējiem aborigēniem. Atlikušās 34 vietas jeb 30% no visa mandātu skaita aizpilda pēc politisko partiju listēm. Vēlēšanu likums (Civilkalpotāju ievēlēšanas un atsaukšanas akts) nosaka vairākas priekšrocības sievie-

tēm, piem., partiju listēs kandidātu sarakstos vismaz pusei jābūt sievietēm.⁷ Savukārt vietas Likumdevējā iegūst tikai tās partijas, kuru listes pārvarējušas piecu procentu barjeru.

Vēlēšanās Taivānā piedalās aptuveni septiņpadsmit miljoni jeb trīs ceturtdaļas no višiem iedzīvotājiem. Zīmīgi, ka vēlēties var tikai pilsoņi, kuri sasnieguši 20 gadu vecumu (Latvijā — 18 gadus). Taivānā ir vēlētajū reģistrs, ko veido un uztur valsts iestādes un kurā automātiski tiek iekļauti visi tie pilsoņi, kuri sasnieguši noteikto vecumu. Vecuma cenza samazināšana varētu būt viena no Taivānas vēlēšanu reformām nākotnē.

Liela vēriba pievērsta vēlētajiem ar garīgiem un fiziskiem traucējumiem. Nepieciešamības gadījumā atbilstoši likuma prasībām viņiem nodrošina vēlēšanu biļetenu audio versijas vai biļetenus Braila rakstā neredzīgajiem. Visos vēlēšanu iecirkņos nodrošināta iekļūšana personām ratiņkrēslos.

Vēlēšanas ir labi organizētas. 14 000 vēlēšanu iecirkņos 190 000 darbinieku rūpējas, lai vēlētajiem būtu ērti un operatīvi nodrošinātas viņu tiesības. Vienā iecirknī tiek apkalpoti ne vairāk kā 1500 balsotāju.⁸ Iecirkņos ir pieejama informācija par kandidātiem. Aizliegts izmantot mobilos telefonus, lai nodrošinātu balsošanas aizklātumu un izslēgtu iespēju ar tiem fotografēt balsošanas biļetenus.

Vērā ņemama ir Taivānas pieredze, kas balsošanai vēlēšanu dienā nosaka salīdzinoši īsu laika periodu no 8 rītā līdz 16 pēcpusdienā. Tas nozīmē, ka Taivānā septiņpadsmit miljoni vēlētajū nobalso gandrīz divreiz īsākā laika periodā nekā Latvijas pusotra miliona vēlētajū laikā no 7 rītā līdz 22 vakarā. Arī daudzās citās valstīs balsošanas laiks ir ievērojami īsāks nekā Latvijā un ļauj iedzīvotājiem balsošanas rezultātus uzzināt jau vēlā pēcpusdienā vai normālās vakara stundās. Turklāt Latvijas pieredze liecina, ka balsotāju skaits vakara stundās ir niecīgs.

Labi organizēta ir balsu skaitīšana. Tā ir gan atklāta un labi caurskatāma, gan tāda,

kas līdz minimumam mazina kļūdīšanās iespējas. Balsu skaitīšana notiek divreiz. Pirmajā reizē balsis skaita ar rokām. Biļetenus no balsošanas urnas izņem vēlēšanu iecirkņa pārstāvis citu pēc cita, nolasa katru un parāda klātesošajiem lieciniekiem, kas pārstāv sabiedrību. Balsu skaitīšana tiek protokolēta, un protokolu paraksta iecirkņa priekšnieks. Protokolu izsniedz partiju un neatkarīgo kandidātu pārstāvjiem, kā arī publisko. Pēc tam balsu skaitīšanu atkārtoti, un to veic datorī pilsētu un apgabalu operacionālajos vēlēšanu centros, no kurienes rezultāti nonāk Centrālajā informācijas centrā un tiek publiskoti. Parasti vēlēšanu aptuvenos (neoficiālos) gala rezultātus sabiedrība uzzina divu līdz četrus stundu laikā pēc balsošanas iecirkņu slēgšanas. Oficiālie rezultāti tiek paziņoti desmit dienu laikā.

Balsu skaitīšanas procesam Centrālajā informācijas centrā uz monitoriem līdzī var sekot sabiedrības pārstāvji, žurnālisti, politisko partiju pārstāvji un starptautiskie novērotāji. 2012. g. 14. janvāra vēlēšanās Centrālais informācijas centrs atradās Taivānas policijas akadēmijas telpās Taipejā, un balsu skaitīšanai klātienē līdzī sekoja vairāki simti cilvēku. Balsu skaitīšanai līdzī var sekot ikviens arī interneta portālos.

Viens no trūkumiem jeb problēmām, kas risināma Taivānas vēlēšanu sistēmas sakarā līdzīgi kā citās valstīs ar vairākuma vai jaukto vēlēšanu sistēmu, ir tāda, ka grūti nodrošināt vēlēšanu balsu vienlīdzību tā iemesla dēļ, ka neizdodas izveidot vēlēšanu iecirkņus ar vienādu vēlēšanu skaitu. Taivānā noteikts, ka, izveidojot vēlēšanu apgabalus, jāņem vērā ne tikai balsotāju skaits, bet arī teritorijas lielums lauku apvidos un administratīvi teritoriālais iedalījums. Tā rezultātā Linčiāngas vēlēšanu apgabala 9786 iedzīvotāji ievēl vienu Likumdevēja locekli, bet Kinmenas un Penfu apgabalos, kur katrā attiecīgi ir 79884 un 91942 iedzīvotāji, arī ievēl tikai pa vienam deputātam. Šo netaisnību aicina novērst to partiju pārstāvji, kam tas nav izdevīgi, kā arī eksperti.⁹

Vēlēšanu apgabalu robežu noteikšana, ko Taivānas gadījumā īsteno Kabinets pēc Centrālās vēlēšanu komisijas ieteikumiem, ir arī politiski jutīgs jautājums un dažās valstīs to izmanto tās vai citas politiskās partijas ietekmes palielināšanai. Veidojot kādu konkrētu vēlēšanu apgabalu, nereti iespējams tā robežas novilkt tā, lai pie varas esošās partijas atbalstītāji šajā apgabalā veidotu nelielu pārsvaru un tādējādi varētu izolēt opozīcijas partiju atbalstītājus šajā apgabalā. Tā ir reāla bīstamība demokrātijai, kas jāņem vērā arī Latvijā, ja tā kādreiz pārietu uz nelieliem vēlēšanu apgabaliem vairākuma vai jauktajā vēlēšanu sistēmā. Arī tagadējā proporcionālajā vēlēšanu sistēmā Latvijā ierosināts piecu esošo vēlēšanu apgabalu vietā izveidot 13 vēlēšanu apgabalus, no kuriem četri varētu būt Rīgā. Tas būtu tad jādara politiski godīgi, izslēdzot manipulācijas vai atsevišķu partiju intereses.

Latvijas vēlēšanu sistēma

Laikā, kad tika izstrādāta un 1922. g. pieņemta Latvijas Republikas Satversme, pasaulē tikko bija sākusi popularitāti iekarot proporcionālā vēlēšanu sistēma, kas šķita taisnīgāka un demokrātiskāka nekā gadu simteņus pārdzīvojušī vairākuma (mažoritārā) vēlēšanu sistēma. Tā rezultātā Latvijas Republikas Satversmes 6. pants paredz: „Saeimu ievēl vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.” Latvijas Republikas Satversmes darbības pirmie divdesmit gadi pierādīja, ka tā nespēj nodrošināt politisko stabilitāti, kārtību un atbildību valstī. Jau 1934. g. janvārī, dažus mēnešus pirms valsts apvērsuma, Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš, kurš savulaik bija pārliecināts proporcionālās vēlēšanu sistēmas aizstāvis, konstatēja: “Vēlēšanu likums ir visa tagadējā ļaunuma cēlonis.”¹⁰

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā 1991. g. tās Augstākā Padome, vēlāk Saeima centās uzlabot un pilnveidot pirmskara Latvijā pastāvējušo vēlēšanu sistēmu,

negrozot konstitucionālo normu par tās proporcionālo raksturu. Parlaments noteica četrus, vēlāk piecu procentu barjeru partiju iekļūšanai Saeimā, atcēla grozāmos sarakstus, kas ļāva vēlētājiem kandidātu sarakstā izsvītrot atsevišķus kandidātus un to vietā ierakstīt vārdus no citiem kandidātu sarakstiem. Tika arī noteikts, ka sarakstus vēlēšanām var iesniegt tikai reģistrētas politiskās partijas vai partiju apvienības, ne vairs simt vēlētāji, kā pirms tam. Visbeidzot, tika arī aizliegts partijām vienus un tos pašus kandidātus iekļaut sarakstos vairākos vēlēšanu apgabalos, tajā skaitā pat visos piecos.

Latvijas Republikas Saeimu ievēl uz četriem gadiem, un vēlēšanas atbilstoši tam notiek reizi četros gados oktobra pirmajā sestdienā. Lai ievēlētu Latvijas Republikas Satversmē noteiktos Saeimas simt deputātus, Latvija sadalīta piecos vēlēšanu apgabalos, kur katrā ir atšķirīgs vēlētāju un līdz ar to arī ievēlamo deputātu skaits. Katra politiskā partija vai partiju apvienība vēlētājiem piedāvā savu kandidātu sarakstu, kurā iekļauto kandidātu skaits tikai par trim drīkst pārsniegt Centrālās vēlēšanu komisijas noteikto attiecīgajā apgabalā ievēlamo deputātu skaitu. Saeimas vēlēšanas tiek organizētas arī ārvalstīs, kur tradicionāli pastāv lielākās latviešu kopienas. Vēlētāji no ārzemēm tiek iekļauti Rīgas vēlēšanu apgabala vēlētāju skaitā.

Vēlētājam iespējams balsot jebkurā vēlēšanu apgabalā un vēlēšanu iecirknī, uzrādot pasi, kurā tiek izdarīta atzīme par vēlētāja piedalīšanos vēlēšanās. Vēlētājam ir viena balss, kuru viņš var atdot par vienu no izvēlētajiem politisko partiju kandidātu sarakstiem. Vēlētājam ir tiesības izvēlēties partijas piedāvātajā sarakstā izsvītrot nevēlamus kandidātus, kā arī izdarīt atzīmi "+", kas balsošanas beigu rezultātā var ļaut kandidātam attiecīgās partijas sarakstā pavirzīties uz augšu, vairojot iespējas kļūt par deputātu. Svītrojumi un plūsiņi diezgan būtiski ietekmē tā vai cita kandidāta kļūšanu vai nekļūšanu par deputātu,

korģējot partijas piedāvāto kandidātu secību vēlēšanu sarakstā.

Vēlēšanu sistēma Latvijā ir daudz un regulāri kritizēta, galvenokārt saskatot tajā cēloni nestabilajām koalīciju valdībām un deputātu atsvešinātībai no vēlētājiem. Tikai viena ceturtdaļā iedzīvotāju atbalsta un ir apmierināta ar pašreizējo Saeimas vēlēšanu sistēmu.¹¹ Mažoritārajai vēlēšanu sistēmai priekšroku dotu 48,5%, bet jauktajai — 42,8% aptaujāto iedzīvotāju.¹²

Vēlēšanu sistēmas pilnveidošana vai pat nomaīņa uz citu būtu jādiskutē ne tikai ekspertiem un politiķiem, kuri nereti cenšas aizstāvēt savas partijas intereses, bet visai sabiedrībai. Pozitīvi vērtējama Eiropā ieviestā Starptautiskā vēlēšanu diena, kuras mērķis ir veicināt sabiedrības izpratni par demokrātiskām vēlēšanām un atgādināt par politikas veidotāju atbildību demokrātijas stiprināšanā un vēlētāju līdzdalības veicināšanā.¹³ Tas, ka sabiedrība var aktīvi līdzdarboties vēlēšanu sistēmas izvēlē, apliecina Jaunzēlandes pieredze, kur kopš 1992. g. jau notikuši trīs referendumi, kuros vēlētāji noteica, kādai jābūt vēlēšanu sistēmai Jaunzēlandē. Arī Taivānā sabiedrība aktīvi apspriež vēlēšanu sistēmas pilnveidošanas jautājumus. Latvijā tāpat būtu pamats vēlēšanu sistēmas izmaiņas apspriest daudz aktīvāk un plašāk, lai galīgo lēmumu, iespējams, varētu kādreiz pieņemt referendumā, ko varētu sarīkot līdztekus kārtējām Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanām.

Latvijas un Taivānas vēlēšanu sistēmu politiskās konsekvences

Galvenā atšķirība starp abām vēlēšanu sistēmām ir tā, ka Taivānas vēlēšanu sistēma nodrošina stabilas valdības un konsekventu politisko kursu, kamēr Latvijā koalīciju valdības un politiski sadrumstalotais parlaments nemitīgi risina iekšējās pretrunas un nespēj nodrošināt ilgtspējīgu politiku. Ja Taivānā valdība parasti nemainās parlamenta un prezidenta pilnvaru laikā četros gados, tad Latvijā

valdības vidējais mūžs ir 15 mēneši. Latvijā 19 gados kopš proporcionālās vēlēšanu sistēmas atjaunošanas bijušas 15 valdības.

Apstākļos, kad Latvijai jāpārvar padomju ekonomiskais, politiskais un sociālais mantojums, jānostiprina demokrātija, īpaši aktuāla ir ilgtermiņa stratēģija un konsekventa reformu politika, ko nespēj nodrošināt nestabilas jeb “pagaidu valdības” un pretrunīgas politiskās koalīcijas. Lieki šeit būtu vainu uzvelt sliktiem politiķiem, zemajai politiskajai kultūrai vai vājām demokrātijas tradīcijām. Līdzīgas problēmas Taivānā sekmīgi palīdz sakārtot jauktā vēlēšanu sistēma un deputātu reālā politiskā atbildība, ko tā nodrošina, kā arī nenoliedzami Taivānā īstenotais pusprezidentālās pārvaldes modelis.

Latvijas politiķi vāji saredz patiesos politiskās nestabilitātes cēloņus Latvijā. Tā, piem., Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētāja atzīst, ka mūsu valsts galvenā problēma ir politiskā šķelšanās un nespēja vienoties par kopīgiem mērķiem, bet noliedz, ka pie vainas būtu pastāvošā vēlēšanu sistēma.¹⁴ Šāds atzinums tomēr ir pretrunā politikas teorijai un franču politologa Morisa Diveržē (*Duverger*) sen formulētajam un pierādītajam likumam¹⁵, ka vienkārša vairākuma vēlēšanu sistēma noved pie divpartiju sistēmas un politiski viengabalaina parlamenta un valdības. Taivānas jauktā vēlēšanu sistēma, kurā 65% deputātu ievēl pēc mažoritārās sistēmas principiem, arī ir novedusi pie divu lielu spēcīgu partiju — Gomindāna un Demokrātiskās Progresīvās partijas (DPP) dominēšanas politikā jau ilgstoši. Lai arī Likumdevējā katra no šīm partijām veido koalīciju, tradicionāli zilo koalīciju (*Pan-Blue*) un zaļo koalīciju (*Pan-Green*), tad koalīcijas partneres ir politiskās partijas ar pavisam nelielu iegūto vietu skaitu Likumdevējā. Tā, piem., 2008. g. vēlēšanās Likumdevējā 81 vieta piederēja Gomindānai, kas veidoja Zilo koalīciju ar Neatkarīgo Solidaritātes savienību (3 vietas) un Tautas pirmo partiju (1 vieta), aizņemot 85 no 113

likumdevēja vietām. 27 vietas bija Demokrātiski Progresīvajai partijai, kura veidoja Zaļo koalīciju ar Likumdevējā nepārstāvēto Taivānas Solidaritātes savienību. Arī 2012. g. vēlēšanās noteicošo vairākumu saglabāja Gomindāna (64 vietas) kopā ar Tautas Pirmo partiju (3 vietas) un Neatkarīgo Solidaritātes savienību (2 vietas). Demokrātiskā Progresīvā partija ieguva 40 vietas un nokļuva koalīcijā ar Taivānas Solidaritātes savienību (3 vietas). Tādējādi mazo partiju loma Taivānā ir ļoti niecīga, un par to atbildība gulstas uz to vēlēšanu sistēmu, kas īstenota Taivānā.

Latvijā turpreti mazās partijas nereti diktē politikas lēmumus lielākajām partijām, izmantojot parlamenta politisko sadrumstalotību. Latvijā pēc neatkarības atgūšanas aizvadīto divdesmit gadu laikā politiskajā procesā partijas nākušas un gājušas, bet nevienai no tām nav izdevies palikt pie varas ilgstoši un iekarot pastāvīgu vietu politikā. Katrā no Saeimām bijušas pārstāvētas 5–8 politiskās partijas, kas parasti ar grūtībām spējušas sastādīt valdības un nemitīgi ķīlidojušas politiskās stratēģijas veidošanā un lēmumu pieņemšanā. Politiskās partijas Latvijā ir nelielas (katra no tām apvieno vien dažus simtus biedru), vājas un nav ilgtspējīgas. Kā to atzīst M. Diveržē, proporcionālā vēlēšanu sistēma vienmēr noved pie daudzpartiju sistēmas un politiskās sadrumstalotības.¹⁶

Politikas zinātnē valda viedoklis, ka proporcionālā vēlēšanu sistēma ir piemērotāka sociāli un etniski neviendabīgās sabiedrībās. Latvija mantojumā no Padomju Savienības saņēmusi etniski un politiski neviendabīgu sabiedrību, taču tās proporcionālā vēlēšanu sistēma ne mazākā mērā to nav spējusi saliedēt vai vienot aizvadīto divdesmit gadu laikā. 2012. g. iniciētais referendums par otras valsts valodas ieviešanu ir apliecinājums tam, ka sabiedrības integrācijas problēmas nespēj atrisināt politiski nestabilas valdības un politiski sašķelta Saeima. Drīzāk ar to varētu tikt galā stipras politiskas partijas un konsekventa politiskā stratēģija, ko nodrošināt

daudz labāk varētu kāda no alternatīvajām vēlēšanu sistēmām. Taivāna tam ir labs apliecinājums.

Pieņemts uzskatīt, ka proporcionālā vēlēšanu sistēma nodrošina plašākas iespējas parlamentos nokļūt sievietēm¹⁷. Latvijas proporcionālā vēlēšanu sistēma, neparedzot speciālas kvotas sievietēm, līdz šim Latvijas Republikas Saeimā ļāvusi iekļūt no 8 līdz 21 procentam sieviešu. Aizvadīto sešu Latvijas Saeimu vēlēšanās var saskatīt tendenci nelielam sieviešu īpatsvara pieaugumam, kas tagadējā Latvijas Republikas Saeimā veido augstāko līdz šim īpatsvaru — 21% (21 sieviete, 79 vīrieši). Taivānas jauktajā vēlēšanu sistēmā izdevies parlamentā ievēlēt sieviešu skaitu palielināt no 21 līdz 30 procentiem. Tas lielā mērā panākts, nosakot, ka partiju sarakstos jāiekļauj ne mazāk kā 50 procentus sieviešu.

Viena no proporcionālās vēlēšanu sistēmas radītajām lielajām problēmām ir arī deputātu atsvešinātība no vēlētajiem. Vēlētājs nezina, kurš konkrēti deputāts pārstāv viņu Saeimā un pie kura vērsties tās vai citas problēmas sakarā. Tieši tāpat plašie vēlēšanu apgabali neļauj deputātam identificēt savus vēlētajus un strādāt kontaktā ar viņiem. Gandrīz 76% Latvijas iedzīvotāju socioloģiskajā aptaujā atzinuši, ka ir neapmierināti ar vēlētajū un deputātu komunikāciju.¹⁸ Nereti tie aprobežojas ar aktivitātēm vēlēšanu kampaņās reizi četros gados vai vispār nenotiek. Tas mazina vēlētajū atbalstu politiķiem un vairo neuzticību viņu īstenotajai politikai. Latvijas Republikas Saeimas reitingi ir katastrofāli zemi jau gandrīz divdesmit gadu garumā. Arī tagad tai uzticas mazāk nekā 20 procenti iedzīvotāju. Turpina arī konsekvēnti mazināties vēlētajū aktivitāte parlamenta vēlēšanās no 90 procentiem balsotāju pirmajās vēlēšanās pēc neatkarības atgūšanas 1993. g. līdz 60 procentiem 11. Saeimas vēlēšanās 2011. g.

Vājās deputātu un vēlētajū saites un pastāvīgas sadarbības trūkums kā nenovēršams

proporcionālās vēlēšanu sistēmas rezultāts nozīmē arī to, ka parlaments vāji pārzina vietējās problēmas un nespēj tās ņemt vērā likumdošanas procesā. Arī politiskās partijas Latvijā visu savu darbību koncentrējušas galvaspilsētā un tām bieži vien vispār nav pastāvīgu atbalsta struktūru novados un pat lielākajās pilsētās. Turpretim Taivānā politiķi ikdienā strādā kopā ar vēlētajiem katrā no 73 vēlēšanu apgabaliem, jo nākamajās vēlēšanās viņi citādi var nokļūt zaudētajos.

Latvijā redzama vēl viena proporcionālās vēlēšanu sistēmas vājā puse. Tās ir ievēlētoto deputātu zināšanas, prasmes, pieredze un piemērotība profesionālam darbam politikā. Šīs kvalitātes ir daudz zemākas, nekā tās varētu būt, izraugoties deputātus vienmandāta apgabalos, kādi Taivānā ir 73. Proporcionālajā vēlēšanu sistēmā Latvijā katrs vēlētais vēlēšanās parasti saņem vairāk nekā divdesmit partiju listes, kurās kopā ir iekļauti vairāki simti kandidātu. Labākajā gadījumā vēlētajam ir zināms kaut kas par dažiem no kandidātiem, un viņš spiests akli uzticēties politiskās partijas izvēlei. Savukārt partijas, kuras pašas ir vājas un kurās nav nopietnas iekšējās konkurences, sarakstos iekļauj tikpat vājus un nepiemērotus kandidātus. Nereti visu izšķir kāds pazīstams komponists vai sportists, kas pierunāts ieņemt vietu partijas saraksta galvgalī. Vēlētais izvēlas šādu listi nereti tikai atpazīstama un populāra cilvēka dēļ.

Taivānas vēlēšanu sistēma, īpaši vēlēšanu apgabalos, nodrošina sīvu konkurenci gan starp dažādu partiju kandidātiem vēlēšanu apgabalos, gan partiju iekšienē. Politiskās partijas pašas organizē socioloģiskās aptaujas un izmanto to rezultātus, lai izvēlētos vispopulārākos un piemērotākos kandidātus piedāvāšanai vēlētajiem vēlēšanu apgabalos. Tas nozīmē, ka vājiem kandidātiem ir grūti iekļūt parlamentā. Tādējādi šī vēlēšanu sistēma nodrošina arī kvalitatīvu un darba spējīgu parlamenta sastāvu.

Gan Latvijā, gan Taivānā neatkarīgi no to

atšķirīgajām vēlēšanu sistēmām būs jāizšķiras par e-balsošanas ieviešanu vēlēšanu procesā. Laikā, kad valstīs un starptautiskajā sistēmā pārvalde arvien vairāk elektronizējas un gandrīz visi naudas pārvedumi un lielākā daļa darījumu notiek elektroniski, elektroniskās balsošanas ieviešana parlamentu vēlēšanās ir tikai laika jautājums. To sākusī jau Igaunija un vairākas citas valstis. Lai gan Vācijas Federatīvā konstitucionālā tiesa datorbalsošanu Bundestāga vēlēšanās atzinusi par antikonstitucionālu (2009. g. 3. marta spriedums), balstoties uz nepietiekamajām drošības garantijām datorsistēmās, tomēr šie jautājumi ir risināmi. Latvijā diskusijas un pamudinājumi ieviest elektronisko balsošanu vismaz pašvaldību vēlēšanās ir diezgan aktīvi,¹⁹ bet Taivāna grasās nogaidīt, kad pieaugs sabiedrības uzticība elektroniskajai balsošanai. Iespējams, elektroniskās balsošanas ieviešanas jautājumos Taivāna un Baltijas valstis varētu veikt kopīgus pētījumus, socioloģiskas aptaujas un sarīkot kopīgas diskusijas, seminārus un konferences, kā arī gatavot kopīgas publikācijas. Kopīgi varētu arī strādāt pie elektroniskās balsošanas drošības jautājumiem un tiesiskā regulējuma izstrādāšanas.

Secinājumi

Vēlēšanas ir neatņemams demokrātijas institūts ikvienā demokrātiskā valstī. Vēlēšanās tiek izraudzīta tautas pārstāvniecība sabiedrības pārvaldīšanai noteiktam laika posmam, izveidota politiskā elite, kas nosaka valdības sastāvu un politisko kursu valstī. Lai vēlēšanu rezultāts adekvāti atspoguļotu tautas gribu, vēlēšanām jānotiek regulāri un tām jābūt vispārējām, vienlīdzīgām un aizklātām.

Vēlēšanu kārtību nosaka valstu konstitūcijās un vēlēšanu likumos noteiktā vēlēšanu sistēma, kas lielā mērā nosaka vēlēšanu rezultātus un ietekmē politiskos procesus. Pasaulē pazīstamas trīs galvenās vēlēšanu sistēmas: vairākuma; proporcionālā; jauktā

jeb kombinētā, kurai katrai ir daudzi dažādi paveidi un modifikācijas, kas arī jūtīgi ietekmē vēlēšanu rezultātus.

Katrai vēlēšanu sistēmai ir savas priekšrocības un savi trūkumi. Vairākuma vēlēšanu sistēma nodrošina politisko stabilitāti un politisko atbildību, ļauj izveidot stipru un monolītu valdību, kas spējīga īstenot konsekventu politisko kursu. Taču šī sistēma noved pie divpartiju sistēmas un nenodrošina adekvātu vēlēšanu viedokļa pārstāvniecību. Proporcionalā vēlēšanu sistēma novērš šo trūkumu, bet noved pie koalīciju valdībām, nestabilas un nepietiekami kvalitatīvas pārstāvniecības, politiskās atbildības trūkuma. Jauktā jeb kombinētā vēlēšanu sistēma ļauj saglabāt abu minēto vēlēšanu sistēmu priekšrocības un mazināt to trūkumus.

Demokrātijas attīstība Taivānā aizvadīto 25 gadu laikā ļāvis tai izveidot efektīvu vēlēšanu sistēmu, kas pēc savas būtības ir jauktās vēlēšanu sistēmas paveids. Šī vēlēšanu sistēma garantē politisko stabilitāti valstī un nosaka skaidru politisko atbildību, ko uzņemas vairākumu ieguvusi politiskā partija un tās vadībā izveidotā valdība.

Taivānas jauktā vēlēšanu sistēma, kas kopumā raksturojama pozitīvi un būtu atdarināšanas cienīga arī Latvijā, tomēr nav arī bez saviem trūkumiem. Faktiski šī sistēma novedusi pie divpartiju sistēmas, mazinot vēlēšanu viedokļu dažādības pārstāvniecību un viņu izvēles iespējas. Problēmas rada arī vienmandāta vēlēšanu apgabalu robežu noteikšana, kas notiek administratīvā ceļā un nav brīva no politisko interešu un politiskās ietekmes iespējamības.

Vēlēšanu sistēmas izveidošanā Taivānā lielā mērā tika uzklauts un vērā ņemts sabiedrības viedoklis. Arī vairākās citās valstīs notikuši referendumi pat vairākkārt, lai pati tauta izšķirtos par efektīvāko vēlēšanu sistēmu (Jaunzēlande). Ņemot vērā šo pieredzi, arī Latvijā vēlēšanu sistēmas maiņas jautājumu varētu nodot izlemšanai referendumā, pirms tam organizējot plašu sabiedrības

izglītošanu un iepazīstināšanu ar pasaules praksi vēlēšanu jomā.

Arī Latvijā būtu vērā ņemami Taivānā veiktie pasākumi, lai vēlēšanu izmaksas optimizētu un sabiedrību mobilizētu politiskām akcijām tikai patiesi nepieciešamos gadījumos. Latvijā, līdzīgi kā Taivānā, pirmo reizi 2012. g. izdevās sekmīgi apvienot Valsts prezidenta un Likumdevēja vēlēšanas, varētu domāt arī par Saeimas un pašvaldību vēlēšanu apvienošanu vienā un tajā pašā dienā. Politiskajām partijām tas liktu rūpīgi pārdomāt kandidātu izvēli.

Avoti un piezīmes

- ¹ Heywood A. *Politics. Second Edition*. New York: Palgrave Macmillan, 2002. Pp.239–241.
- ² Comfort N. *The Politics Book. A lexicon of political facts from Abu Ghraib to Zippergate*. London: Politico's, 2005. P. 233.
- ³ Supe V. Mažoritārās vēlēšanu sistēmas atbilstība nacionālo valstu veidošanās periodā. *Jurista Vārds*. 2009. 2. jūn., Nr. 22, 21–28. lpp.
- ⁴ *Table of Electoral Systems Worldwide*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Oct. 14. 2010. <http://www.idea.int/esd/world.cfm?renderforprint=1>
- ⁵ Noris P. Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems. *International Political Science Review*. Vol. 18(3). July. 1997. P. 297.
- ⁶ *Civil Servants Election and Recall Act*. Taiwan. May 14. 1980. No. 2660 (ar vēlākiem grozījumiem un papildinājumiem). Sk. internetā (20.01.2012.) <http://glrs.moi.gov.tw/EngLawContent.aspx?id=40>
- ⁷ Turpat, 67. pants, III daļa.
- ⁸ *A Brief Introduction to Elections*. ROC (Taiwan) Taipei: Central Elections Commission, 2011. P. 17.
- ⁹ What's wrong with Taiwan's current electoral system. Taiwan matters. A group blog on politics in Taiwan. Sk. internetā (31.01.2012.) <http://taiwanmatters.blogspot.com/2011/04/whats-wrong-with-taiwans-current.html>
- ¹⁰ Didovskis R. *Mažoritārās un proporcionālās vēlēšanu sistēmas*. Rīga, 1934. 26. lpp.
- ¹¹ *Attieksme pret Saeimas vēlēšanu sistēmu. Latvijas iedzīvotāju aptauja*. Rīga: Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS, 2006. 17. lpp.
- ¹² Turpat, 35. lpp.
- ¹³ Starptautisko vēlēšanu dienu atzīmē katra gada februāra pirmajā ceturtdienā kopš 2006. g., un to ierosināja Eiropas valstu vēlēšanu administratoru asociācija (ACEEEO).
- ¹⁴ Āboltiņa neatbalsta Saeimas vēlēšanu kārtības maiņu un tautas vēlētu valsts prezidentu. Intervija aģentūrai LETA. 2012. g. 26. maijs. Sk. internetā (28.05.2012.) http://www.apollo.lv/portal/printit_v2/275831/0
- ¹⁵ Douverger M. *Les partis politiques*. 2. ed. Paris: A. Colin, 1951; Duverger M. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. Second English revised ed. London: Methuen&Co, 1959.
- ¹⁶ Turpat.
- ¹⁷ Sieviešu pārstāvniecība vidēji valstīs ar vairākuma vēlēšanu sistēmu ir 7,3%, jaukto — 13,2%, proporcionālo — 17,3%. Noris P. Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems. *International Political Science Review*. Vol. 18(3). July, 1997. P. 297.
- ¹⁸ Attieksme pret Saeimas vēlēšanu sistēmu. *Latvijas iedzīvotāju aptauja*. Rīga: SKDS, 2006. 25. lpp.
- ¹⁹ Elektroniskajai balsošanai Latvijā ir gatavi uzticēties 33,3% LR pilsoņu. Vēlētāju attieksmju pētījums. Rīga: SKDS, 2011.

THE ELECTORAL SYSTEMS IN LATVIA AND TAIWAN: A COMPARATIVE ANALYSIS

Tālavš Jundzis

Key words: *elections, parliament, representation, proportional electoral system, mixed electoral system, political stability, political responsibility, Latvia, Taiwan*

Summary

Three principal electoral systems are in use in the world today: majority, proportional and mixed. Each of these systems is applied differently in detail, yet none is considered to be ideal, or even to be very good. This does not mean, however, that all electoral systems are equally bad, or equally good. In this article a comparison is made of the proportional electoral system used in Latvia with the mixed electoral system current in Taiwan, examining their respective strong points and weaknesses. The conclusion is that the mixed electoral system is more effective on a number of counts than the proportional electoral system, most significantly, as regards political stability and political responsibility.